

נישואי תערובת – טאבו ללא הצדקה

דן ברא"ז

1. פתח דבר

בקרוב יהודים רבים, לנישואי תערובת או "התבוללות" (מונח רחב יותר הכולל גם תופעות אחרות), כלומר נישואים בין יהודי ללא יהודי, יש קונוטציות שליליות מובהקות: חתונות של זוגות מעורבים מוחרמות על ידי חלק מהמוזמנים; יהדות התפוצות ומדינת ישראל משקיעים סכומי עתק בתכניות תגלית שמטרה מרכזית שלהן היא להפחית את ההתבוללות בתפוצות; משרד החינוך פסל ספר העוסק באהבה בין בחורה ישראלית ובחור פלסטיני להוראה בבתי הספר מחשש שיעודד התבוללות;¹ החשש מנישואי תערובת מוזכר לעתים כהצדקה או סיבה לכך שאין נישואים אזרחיים במדינת ישראל² ואחת ההצדקות הפופולריות לתנועה הציונית ולהקמת מדינה יהודית היא כדרך לבלום התבוללות. עמדתו של טוביה החולב במחזה 'כנר על הגג' מבטאת יפה את העמדה הנחשבת למסורתית. טוביה מוכן לקבל הרבה שינויים במבנה המסורתי של המשפחה, אבל כאשר בתו חוו'לה מבקשת להינשא לאהובה הלא-יהודי, זו חציית קו אדום עבורו. התפיסה הזו מושרשת עמוק אצל יהודים רבים. לא רק אצל דתיים.³ והאמת, שלא רק אצל יהודים.

מה יכול להצדיק טאבו שכזה על נישואי תערובת? דתיים אולי יטענו שזה אסור על פי ההלכה וזה, לתפיסתם, חותם את הדיון. אלא שהאיסור ההלכתי יכול להסביר את בחירותיהם של דתיים להתחתן עם יהודים בלבד, לא את היחס השלילי לזוגות מעורבים. בנושאים אחרים הרוב המוחלט

* רוב תודות ליואל אורבך, גרגור בוס, אלון הראל, צבי זוהר, עופר זק, עמוס לאור, מיטל לוקוף, אדמיאל קוסמן, רונן קציר, אברהם רובין ורמי שוורץ על הערותיהם המחכימות לגרסאות קודמות של המאמר.

¹ ראו: א' קשתי, 'משרד החינוך פסל ספר המתאר רומן בין יהודייה וערבי מחשש שיעודד התבוללות', **הארץ** 31.12.2015.

² ראו: צ' טריגר, 'יש מדינה לאהבה', בתוך: א' בן-נפתלי וחי' נוה עורכות, **משפטים על אהבה**, תל-אביב, 2005, ע"מ 204-207; א' וסטרייך ופי' שיפמן, **מסגרת אזרחית לנישואין וגירושין בישראל**, הוצאת מרכז מציל"ה, ירושלים תשע"ג, עמ' 47.

³ מעניין שעמדתה הרשמית של התנועה המסורתית (הקונסרבטיבית) בארה"ב דווקא מתיישבת, להבנתי, עם הטענה העיקרית של מאמר זה. בהצהרות חוזרות ונשנות של כנסת הרבנים של התנועה, ההנחיה לרבני התנועה היא אמנם לא להשיא זוגות מעורבים, אך לקבל את בני הזוג בזרועות פתוחים בקהילה ולכבד את החלטותיהם של בני הזוג. אפשר לומר הרבה על העמדות הללו. למשל, הם מנחים את רבני הקהילות לנסות להניע את בן הזוג שאינו יהודי להתגייר, מהלך שמביע בעיניי חוסר כבוד לזהותו השונה של בן זוג זה. בכל זאת, דומני שההנחיה לקבל את בני הזוג בקהילה ולכבד את החלטותיהם מתאימה לטענה העיקרית של מאמר זה. להצהרות הרשמיות של כנסת הרבנים בנושא, ראו: <http://www.mazorguide.com/living/Denominations/conservative-intermarriage.htm>; https://www.rabbinicalassembly.org/sites/default/files/public/halakhah/conversion/cj_and_covenantal_love.pdf.

של הדתיים אימצו עם השנים גישה סובלנית כלפי יהודים שאינם שומרי הלכה, ובכל זאת, ביחס לנישואי תערובת עדיין נפוצה גישה לא סובלנית. יחס שלילי מצדם של חילונים מפתיע עוד יותר. אמנם, חילונים רבים אוהבים לשמור כמה מסורות דתיות למרות שהם חילונים, כלומר, למרות שהם לא מאמינים שהם חייבים לקיים כל מה שההלכה היהודית אומרת. עבור חילונים כאלו, לא מפתיע שכשם שהם אוהבים לשמור שבת, להימנע מאכילת חזיר ולצום ביום כיפור, הם גם אוהבים להתחתן עם בני דתם / תרבותם / לאומם. מה שמפתיע הוא שהיחס לנושא הזה חורג מגדר ההעדפה האישית: חילונים רבים מתייחסים באופן שלילי למי שבחר להינשא ללא-יהודי ואף מוכנים להשקיע משאבים ניכרים במניעת התופעה. במאמר זה אטען שההתייחסות השלילית לנישואי תערובת אינה מוצדקת.

נניח שפלוני בחר לעשות מעשה כלשהו באופן שמנוגד לדעתי. יש מנעד רחב של דרכים שבהן אני יכול להתייחס לבחירה שלו. לשם הפשטות, נאפיין שלושה סוגי התייחסות טיפוסיים וניעזר לשם כך בדוגמה. נניח שלאה צמחונית ויעקב אוכל בשר. דרך אחת שבה לאה יכולה להתייחס אל אכילת הבשר של יעקב היא לחשוב על הצמחונית שלה כעל עניין של טעם. לי טוב להיות צמחונית, ליעקב טוב להיות אוכל בשר. איש בהעדפתו יחיה ושתי הבחירות הן לגיטימיות. נכנה גישה כזו "גישה פלורליסטית". (לאה חושבת שבעניין זה יש יותר מדרך אחת נכונה ויעקב לא פחות צודק ממנה). דרך שניה להתייחס אל יעקב היא לחשוב שיעקב טועה, ועושה מעשה שאיננו ראוי, אך מה לעשות, הוא מאמין אחרת ממני ואני צריכה לקבל אותו עם אמונתו השונה. כלומר, מצד אחד לאה חושבת שיעקב עושה מעשה פסול, אך מצד שני היא לא חושבת שהיא צריכה לעשות ממש מעשה בעניין ולשלול את יעקב באופן פעיל. היא אולי תכתוב מאמר דעה שבו תסביר מדוע לא ראוי לאכול בשר, אבל היא תהיה מוכנה להישאר ידידה של יעקב ולשבת באותו השולחן. אולם, אם יעקב יבקש מלאה להעביר לו את קדירת הבשר כדי לטעום ממנה, לא בטוח שלאה לא תסכים, מכיוון שלדעתה אכילת בשר היא מעשה לא מוסרי והיא לא מוכנה לשתף פעולה עם מעשה כזה. נכנה גישה כזו "גישה סובלנית" (לאה חושבת שיעקב טועה אך מוכנה לסבול את דעתו). דרך שלישית שבה לאה יכולה להתייחס לאכילת הבשר של יעקב היא בדרך של התנגדות פעילה. בעיניה של לאה, יעקב הוא פושע ואל לנו לקבל אותו בחברתנו. לאה עשויה לסרב לשבת עם יעקב באותו השולחן, אם יעקב יתמנה לתפקיד מכובד היא עשויה למחות על כך בפומבי והיא תסרב להגיע לאירוע שבו מגישים במנה העיקרית בשר בעלי חיים. נכנה גישה כזו "גישה לא סובלנית" (לאה חושבת שיעקב טועה ואינה מוכנה לסבול את דעתו).

כשאנחנו חושבים שמעשה כלשהו אינו טוב, כיצד אנחנו מחליטים באיזה אופן להתייחס למי שעושה מעשה כזה במכוון? שני רכיבים מרכזיים הם (1) עד כמה המעשה לא טוב לדעתנו, ו(2) עד כמה אנחנו משוכנעים בדעתנו זו. צמחוני שמשוכנע לחלוטין שאכילת בשר היא מעשה איום ונורא (כמו רצח, למשל), ייטה להתייחס באופן לא סובלני כלפי אוכלי בשר. לעומת זאת, צמחוני שאינו בטוח בעמדתו, או שעמדתו היא שאכילת בשר פסולה אך לא מאוד נוראית, ייטה לאמץ גישה סובלנית ואולי אף גישה פלורליסטית. במאמר זה ייבחנו בביקורתיות הטיעונים הנפוצים ביותר נגד נישואי תערובת. אטען שטיעונים אלו חלשים ביותר. מכך שאין טיעון טוב נגד הבחירה של אנשים לא להגביל את אפשרויות הזוגיות שלהם לבני קבוצתם (יהודיים במקרה זה) נובע שעלינו לדחות את הגישה הלא-סובלנית. אם בזאת אצליח לשכנע את קוראיי, דייני. אם אצליח לשכנע את קוראיי לאמץ עמדה פלורליסטית בנושא זה, עוד יותר טוב.

לנישואי תערובת מופעים רבים וישנם הבדלים מעניינים בין הרגשות, המחשבות וההתנגדויות שעולות ביחס לסוגים השונים. למשל, נישואי יהודייה עם פלסטיני מציפים התנגדויות נוספות הקשורות לסכסוך המתמשך ולזיהוי הפלסטינים כאויב.⁴ נישואי יהודי דתי עם נוצרייה דתייה מציפים התנגדויות הקשורות לפערים בין-דתיים כלליים, ואולי גם להיסטוריה המדממת בין שתי הדתות הללו בפרט. נישואים של בני זוג חילוניים שגדלו באותה סביבה תרבותית (בישראל או בחו"ל) לעומת זאת מציפים פחות התנגדויות כאלו. במאמר זה אני מתמקד בטיעונים כלליים נגד נישואי תערובת, ולא מבחין לרוב בין הסוגים. בכך דומני שהמאמר מיטיב לשוחח עם השיח הציבורי המרכזי שמתייחס בדרך כלל לנישואי תערובת כסוג יחיד. מדי פעם, במיוחד בטיעון משלום בית, ההבחנות הללו בכל זאת תהיינה רלוונטיות.

בנוסף, יחס שלילי לנישואים בין יהודים ללא-יהודים הם רק מופע אחד של תופעה כלל אנושית של יחס שלילי לנישואים בין בני זוג עם זהויות שונות, בין אם מדובר בזהויות תרבותיות, דתיות, לאומיות, אתניות או גזעיות. במאמר זה אני אמנם מתמקד בהקשר היהודי, אבל גם כדי לחשוב על הקשר מצומצם זה, יועיל מדי פעם לשכוח מההקשר היהודי ולבחון את התופעה בהקשרים אחרים.⁵

⁴ לסקירה על העיסוק הקולנועי בישראל בסיפורי אהבה אסורה בין יהודים לערבים, ראו: יוספה לויצקי, 'אהבות אסורות בקולנוע הישראלי', **תיאוריה וביקורת** 18 (2001), עמ' 207–214.

⁵ היצירה הספרותית הענפה שעוסקת בסוגיה זו בהקשריה האחרים, מסייעת, לפחות לי, לגרות את המחשבה. כמה דוגמאות הן סיפורם של משפחת **לאבינג** בארה"ב שהביאו ב-1967 לביטול האיסור על נישואים בין-גזעיים בכלל המדינות

מכאן ואילך נבחן בצורה מסודרת טיעונים שונים שמובאים כהצדקה ליחס השלילי לנישואי תערובת.

2. טיעון מהמסורת

עבור אנשים רבים, המסורת מהווה שיקול. אנשים כאלו עשויים לטעון ש-(א) נישואי תערובת אסורים על פי המסורת ו-(ב) שאם נישואי תערובת אסורים על פי המסורת, אזי עלינו להתנגד להם. שימו לב שטיעון זה, כמו גם כל הטיעונים הבאים, מבוסס על שתי הנחות (מסומנות כ-א ו-ב) ושתייהן נדרשות כדי לבסס את המסקנה. נדון בכל אחת מהנחות אלו בנפרד.

מה בדיוק אומרת המסורת?⁶ המסורת עתיקה מאוד, ואנחנו מוצאים השתלשלויות שונות ופיתולים בסוגיה זו לאורך הדורות. כפי שאראה, ההנחה לפיה המסורת מתנגדת באופן חד משמעי לנישואי תערובת באשר הם, היא הנחה פשטנית לכל הפחות.⁷

אתחיל במפתיע מכולם. משה, אדון הנביאים, נשא לפחות אישה אחת שלא מבני ישראל (ציפורה המדיינית), אם לא שתיים (האישה הכושית).⁸ ביחס לאישה הכושית, ספר במדבר (יב) מספר שלא

בארה"ב ושהומחז לאחרונה לסרט (2016); הסרט הישראלי **סופת חול** (2016) העוסק בנישואים בין-שבטיים בקרב בדואים בנגב ואפילו הקלאסיקה של דיסני, הסרט המצויר **פוקהונטס** (1995), המספר את סיפור אהבתם של ג'ון סמית' האנגלי ופוקהונטס הילידה האמריקאית.

⁶ אני כותב כאן כמובן בלשון מאנישה. כשאני אומר שהמסורת אומרת לעשות משהו, כוונתי היא שעל פי המסורת, התנהגות מסוימת מחויבת או רצויה וכשהמסורת אומרת לא לעשות משהו או מתנגדת למעשה כלשהו, כוונתי היא שעל פי המסורת התנהגות זו אינה רצויה או אפילו פסולה.

⁷ אף שדבריי להלן אינם מחקר היסטורי ממצה בנושא, דומני שדי בהם לבסס טענתי זו. לסקירה היסטורית מצוינת מתקופת המקרא ועד התלמוד, ראו: Shaye J. D. Cohen, 1999. *The Beginnings of Jewishness*. University of California Press, פרק 8. סקירה מקיפה, אם כי פחות דייקנית, מתקופת המקרא ועד לארה"ב במאה ה-20, מופיעה בפרק 6 של Paul R. Spickard, 1989. *Mixed Blood: Intermarriage and Ethnic Identity in Twentieth-Century America*. University of Wisconsin Press.

עניין שרלוונטי לסקירת המסורת היהודית אך שלא אוכל להיכנס אליו כאן הוא מסורת ארוכה של התמודדות עם נישואי תערובת באופן פרגמטי על ידי גיור בן הזוג הלא-יהודי ועמדות שונות שהיו סביב מהלכים כאלו. עמדתה הרשמית של תנועה הקונסרבטיבית בארה"ב, למשל, היא שיש לעודד את בן הזוג הלא יהודי להתגייר (ראו לעיל הערה 3). אני מודה **לאדמיאל קוסמן** שהזכיר לי עניין זה.

⁸ הפרשנים לאורך הדורות נחלקו האם האישה הכושית היא בעצם ציפורה או אישה אחרת. ההסבר הנפוץ בין הפרשנים המסורתיים הוא ש"כושית" הוא איכשהו כינוי לציפורה המדיינית (למשל, ספרי במדבר צט, מועד קטן טז ע"ב, רש"י, אבן עזרא). במסורות לא תלמודיות דווקא נפוצה יותר העמדה לפיה מדובר באישה אחרת מממלכת כוש (למשל, תרגום השבעים, וולגטה, קדמוניות היהודים 2: 10. וכך גם עמדת רשב"ם). לדעתי, האפשרות השנייה היא הסבירה יותר שהרי בפסוק אין רמז לכך שהאישה הכושית היא ציפורה, להפך, כפי שכבר ציין רשב"ם (שם), דומה שהכתוב נדרש להוסיף את המילים "כי אישה כושית לקח" בתור הסבר מתוך הנחה שעד כה לא שמענו על אישה זו. כך או כך, ברור שמשא נשא אישה שאינה מבני ישראל ואין אזכור לביקורת אלוהית על כך.

כולם אהבו את הזיווג. מרים אחותו מרכלת עם אחיה אהרן על כך שמשא נשא אישה כושית.⁹ מסופר שאלוהים מתערב ומעניש את מרים על כך שהעזה לדבר רעה על משה. בתודעה הדתית יש מסר אחד שזכור מהסיפור הזה, והוא שאסור לדבר לשון הרע. נוטים לשכוח מסר אפשרי ספציפי יותר, והוא שאין לדבר רעה על זוגות מעורבים.

האם כתוב בתורה שאסור להתחתן עם מי שאינו יהודי? אנו מוצאים בתורה התנגדויות שונות לנישואים עם בני עמים מסוימים בשל התנהגויותיהם. בפרט, בשל חשש שעמים אלו עובדים אלים אחרים מאלוהי ישראל וישפיעו על ישראל לעבוד את האלים שלהם. ההתנגדות החריפה ביותר היא אל נישואים עם כנענים. אברהם משביע את עבדו שלא ייקח אישה לבנו מבנות הכנעני (בראשית כד 3), אלא רק אישה ארמית, ממולדתו של אברהם. בני ישראל מצווים לא להתחתן עם כנענים (שמות לד 16; דברים ז 3). ההסבר אינו שיש בעיה כללית להתחתן עם מי שאינם יהודים, אלא חשש שעמי כנען ישפיעו על ישראל לעבוד את אלוהיהם "כִּי יָסִיר אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֲחֵרֵי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים" (דברים ז 3). יש לציין שהאשמת הכנענים בהתנהגות פסולה, עד כדי כך שהשמתם מוצדקת (דברים כ), היא מוטיב חוזר במקרא (למשל, ויקרא יח; דברים יב 31). בדברים (כג 4–9) ישנן הנחיות לגבי עמים נוספים, שאינם עמי כנען אלא עמים שכנים, שבני אותם עמים לא יבואו בקהל, וזה מתפרש באופן מסורתי כאיסור נישואים. הנימוק הוא שעמים אלו התנהגו אל בני ישראל באופן שאינו הגון בתקופת יציאת מצרים.¹⁰ ומה לגבי מצב שבו יהודייה בת זמננו מתחתנת עם איש חילוני וטוב לב שאינו מבני ישראל וגם אינו מעמים אלו? איש זה, כך נניח, לא זימן מעולם מכשף כמו בלעם לקלל את ישראל, לא סירב לקדם את בני ישראל בלחם ויין בצאתם ממצרים, וגם לא מתכוון להסיט את ישראל להשתחוות לאלים כמו עשתורת ומלכום. במקורות הללו אנחנו לא מוצאים התנגדות או נימוק רלוונטי לנישואים כאלו. או לפחות, אין נימוק שתקף לנישואים כאלו יותר מאשר לנישואים

⁹ המקרא לא מציין מה בדיוק הפריע למרים באישה הכושית. מכיוון שרק מוצאה של האישה מוזכר, יש הגיון לפרש שמוצאה הפריע למרים, אבל קשה לדעת.

דניאל הייס, חוקר מקרא ואיש דת נוצרי, משתמש יפה בסיפור זה, תוך שילוב מידע מחקרי רב, על מנת לטעון שעל נוצרים לקבל נישואי תערובת בין לבנים לשחורים בארה"ב. שהרי, גם משה נישא לאישה אפריקאית שחורה ואלוהים לא רק שאינו מבקר אותו, אלא זועם על מבקריו. ראו: J. Daniel Hays. 2009. "A Biblical Perspective on Interracial Marriage." *Criswell Theological Review* 6 (2):5–23.

¹⁰ ספר מלכים (א, יא 1–6) מבקר את שלמה המלך על כך שהתחתן עם נשים נוכריות רבות. גם שם הביקורת היא על כך ששלמה מתחתן עם העמים המסוימים שצוינו בתורה והנימוק הוא שנשים אלו יטו את לבבו של שלמה לעבוד אלים אלו.

של יהודי שמאמין באלוהים לאתאיסט ממוצא יהודי, נישואים שמתקבלים כיום בברכה אפילו בקרב הרבה הדתיים.

האם אין במקרא כלל גישה השוללת מכל וכל נישואים בין יהודים ללא יהודים ללא קשר לאמונותיהם והתנהגותם? גישה כזו מוצאים בחלקים המאוחרים יותר מספרי המקרא. במיוחד בספר עזרא (ט). התפיסה העולה שם היא שעמי הארצות הם טמאים, לעומת היהודים שאינם טמאים.

ומה לגבי ההלכה התלמודית? האם לפי ההלכה התלמודית יש איסור על נישואי תערובת ואם יש, איך תפסו איסור זה? מצד אחד אנחנו מוצאים ביטויים של התנגדות קיצונית לנישואי תערובת. המשנה בסנהדרין (ט, ו) קובעת ש"הבועל ארמית, קנאים פוגעים בו". (אולי הארמים השתנו מאז זמנו של אברהם). דהיינו, גבר שמקיים יחסי מין עם אישה לא יהודייה (ארמית מובן ככינוי לכל מי שאינם יהודים), מותר להרוג אותו במקום בלא צורך במשפט, כפי שבתורה פנחס הרג את זמרי (במדבר כה). התלמוד ממתן מעט הלכה זו וקובע שהיא תקפה רק אם יחסי המין נעשו בפרהסיה לעיניהם של לפחות עשרה יהודים ורק בזמן קיום יחסי המין ולא אחרי שסיימו (עבודה זרה לו ע"ב). ביטוי נוסף להתנגדות חזקה מופיע במסכת עבודה זרה. שם נקבע שאסור ליהודים לשתות יין של גוים, לאכול לחם של גוים ולהשתמש בשמן שלהם. ההסבר שניתן לאיסורים אלו בתלמוד "גזרו] על פיתן ושמןן משום יינן, ועל יינן משום בנותיהן" (שם). כלומר, כל האיסורים האלו נועדו כדי שמשפחות יהודיות לא יתקרבו יותר מדי אל משפחות לא יהודיות, מתוך חשש שזה יוביל לנישואי תערובת. כל כך התנגדו לנישואי תערובת שקבעו הלכות מרחיקות לכת שבאות לייצר מרחק כללי בין יהודים ללא-יהודים.

מצד שני, כשבודקים האם יש איסור של ממש על נישואי תערובת לפי התלמוד, מתקבלת תמונה מפתיעה במתינותה. התלמוד (שם) ממשיך ומסביר למה חכמים רצו למנוע נישואי תערובת. ההסבר הוא "משום דבר אחר". מהו הדבר האחר שהתלמוד לא רוצה להזכיר בשמו? הפירוש המסורתי מופיע ברש"י, "עבודת אלילים". כלומר, הנימוק התלמודי כאן זהה לנימוק המקראי, שמא נשים לא יהודיות יפתו את היהודים לעבוד את אלוהיהן. נימוק שספק אם שייך כשמדובר בחילונים או מונותאיסטים. התלמוד שם ממשיך ותוהה: מדוע בקטע זה האיסור על נישואי תערובת מוצג כגזירה שהחליטו עליה החכמים ולא כאיסור מהתורה? הרי ישנם פסוקים מפורשים, כפי שראינו, האוסרים נישואים כאלו? תשובת התלמוד היא שהאיסור בתורה תקף רק ביחס לשבעת עמי כנען.

התלמוד ממשיך ומספר שעל עמדה זו חולק רבי שמעון בן יוחי (רשב"י) ולדעתו האיסור המקראי חל על כל האומות. עמדתו של רשב"י מוסברת בקידושין סח ע"ב. שם מוסבר שלדעתו של רשב"י חכמים לא צריכים להיצמד באופן צר וטכני ללשון הכתוב, אלא עליהם להתחשב גם בטעם של הכתוב, כלומר בנימוק. במקרה זה, הנימוק לאיסור החיתון הוא שנישואים עם לא יהודים יביאו לכך שישראל יתפתו לעבוד אלילים אחרים. ממילא מסיק רשב"י שהאיסור חל על כל העמים, שהרי בני ובנות כל העמים יפתו את ישראל לעבוד אלילים אחרים. יוצא שהעמדה המחמירה היא דווקא העמדה שמרשה לנו להשתמש בהיגיון ולחשוב האם הנימוק המקראי תקף בימינו.

המחלוקת הזו ממשיכה בספרות ההלכתית לאורך הדורות. הרמב"ם (איסורי ביאה יב, א) למשל פסק שיש איסור להתחתן עם כל העמים. הטור (אה"ע טז) חולק עליו וטוען שהאיסור חל רק על שבעת עמי כנען. השולחן ערוך (אה"ע טז, א) פסק שהאיסור הוא על כל העמים. הרמ"א (שם) מביא את העמדה החולקת. עולה מכאן שבימינו, כשעמי כנען כבר לא קיימים ורוב האומות כבר לא עובדים אלילים אחרים, לא ברור שלפי ההלכה התלמודית יש איסור תורה על נישואי תערובת. להרבה דעות זה איסור דרבנן, ודווקא העמדה המחמירה היא גם זו המאפשרת להתחשב בתחולת הנימוק המקראי. יוצא שמבחינה הלכתית, להתחתן עם לא-יהודי אינו מעשה חמור כמו הדלקת אש בשבת ואפילו לא כמו אכילת חזיר, שנחשבים לאיסורי דאורייתא לכל הדעות. המעמד של איסור נישואי תערובת דומה יותר להדלקת אור חשמלי בשבת, שספק אם נחשב לאיסור תורה ובמקרה הצורך פוסקים מתחשבים בכך.¹¹

אנו מוצאים בחלק מהמקורות המאוחרים יותר גישה האומרת שבני אדם מורכבים מגוף ונשמה, ויש הבדל בין הנשמה של יהודים לבין הנשמה של גויים. לתפיסה זו, לגויים יש נשמה פחותה. יש המייחדים שמות שונים לזה ולזה, לאחד קוראים נפש ולשני נשמה. גישה כזו מצויה בספר הכוזרי

¹¹ מעניין לציין בהקשר זה את פסיקת ה"סנהדרין" שהקים נפוליאון בראשית המאה ה-19. בין השאלות שנפוליאון שאל את הסנהדרין הייתה השאלה האם יכירו בנישואים בין יהודים ללא יהודים. תשובת הסנהדרין הייתה שנישואים כאלו אמנם לא תקפים לפי ההלכה, אך לא יוטל חרם על זוג כזה. פסיקה זו אמנם מעניינת, אבל יש להיזהר מלהסיק ממנה מסקנות לענייננו. ראשית, משום שהפסיקה נועדה מן הסתם לרצות את נפוליאון וקשה לראות בה הבעת דעתם הכנה של הרבנים. שנית, משום שההלכה לא מחייבת להטיל חרם על זוג כזה, כך שהפסיקה לא מחדשת הרבה. שלישית, הם נזהרו בלשונם ולא מספרים מה הם חושבים על זוגיות כזו או אם היא מותרת על פי ההלכה. החלטות הסנהדרין הודפסו בצרפתית עם תרגום לעברית, פריז 1812 (<http://www.hebrewbooks.org/39655>). לרקע היסטורי וסקירה על דעותיהם של יהודים ונוצרים בצרפת על נישואי תערובת מהמהפכה הצרפתית ועד סוף המאה ה-19 ראו: Phoebe Maltz Bovy. 2015. 'It Is Not the Number of Adherents': Jewish Authenticity and Inter-marriage Anxiety in Nineteenth-Century France.' *Journal of Jewish Identities* 8 (1):5–22. <https://doi.org/10.1353/jji.2015.0003>

שכתב רבי יהודה הלוי במאה ה-12, היא מצויה במסורת המיסטית היהודית מתקופה זו והדים עמומים יותר מצויים גם בתלמוד. האם נובע מגישה זו שאסור ליהודי להתחתן עם מי שאינו יהודי? לא באופן ישיר. רק אם מניחים שזוגיות שמערבת שני סוגים של נשמות היא דבר בעייתי, או שיצירת ילד מהורים עם שני סוגים של נשמות יוצרת בעיות אצל הילד, או משהו כזה. בכל אופן, דומני שיש ברחוב היהודי מי שמבסס התנגדות לנישואי תערובת על הבדלי נשמות.

יהיה מי שיטען שניתן לחלץ מהמקורות המסורתיים טיעונים נוספים, שאינם מבוססים על שוביניזם יהודי וגם לא איבדו מהרלוונטיות שלהם. אף אם בני הזוג הלא-יהודים אינם עובדים אלים אחרים, הם בעלי אמונות אחרות ותרבות אחרת. וזה עשוי להיות בעייתי מטעמים שאולי לא רחוקים כל כך מכמה מהנימוקים המסורתיים. בטיעונים כאלו נעסוק בחלקים הבאים של המאמר.

עד כה ערערנו על ההנחה הראשונה של הטיעון, כלומר על ההנחה שהמסורת היהודית שוללת באופן נחרץ נישואי תערובת. כעת נערער על ההנחה השנייה, לפיה אם המסורת אוסרת על נישואי תערובת אזי יש להתנגד לנישואי תערובת.

ביחס למסורת ישנן באופן כללי עמדות שונות. ישנם אנשים שעבורם המסורת כלל אינה מהווה שיקול מעשי (נקרא להם "חילונים גמורים"), יש שעבורם המסורת מהווה שיקול כלשהו, אך לא תמיד מכריע (נקרא להם "מסורתיים"), ויש כאלו שעבורם המסורת מהווה תמיד שיקול מכריע (נקרא להם "דתיים").¹² ברור שהטיעון מהמסורת רלוונטי רק לשתי העמדות האחרונות ולא לראשונה שאינה מייחסת חשיבות מעשית למסורת. (בעלי העמדה החילונית יכולים להתייחס למסורת כאל מקור השראה, אבל זה משהו אחר). במקום אחר אני טוען בהרחבה נגד העמדה השלישית, הדתית, באופן כללי.¹³ המסורת היהודית מכילה נורמות רבות שאינן מוסריות, וזה טעם משמעותי לא ליחס סמכות מוחלטת כזו למסורת. טענתי הכללית שם מתאימה באופן חלקי כאן. ככל שהתנגדות לנישואי תערובת מבוססת על תפיסה לפיה יהודים טהורים ושאר העמים טמאים, או יהודים הם בעלי נשמה מזן משובח יותר, הרי שזו תפיסה גזענית, שוביניסטית, שלא לומר שקרית וחסרת בסיס, ומן הראוי לדחותה מכל וכל. קרי, גם מי שבאופן כללי מסורתי, מן הראוי

¹² כדי לא לתת לקורא תחושה שאני מסתיר את עמדתי האישית, אגלה שבעברי האמנתי בתפיסה הדתית, וכיום עמדתי היא חילונית גמורה. העמדה המסורתית מעולם לא משכה אותי.

¹³ 'טיעון מוסרי נגד סמכות מוחלטת של התורה', **בפרט ובכלל: יהדות, ריבונות וזכויות אדם**, כרך ב, ירושלים 2016, ע"מ 79-101.

שידחה את המסורת במקום שהנורמה המסורתית פסולה. וחלק מההתנגדויות לנישואי תערובת הן כאלו.

אך גם אם נשים עניין זה בצד, ונניח שההתנגדות אינה מתוך תפיסה כזו של עליונות יהודית, מכך שעבור מישהו המסורת מהווה שיקול חשוב, לא נובע שעליו להתייחס בחוסר סובלנות כלפי מי שעברו המסורת אינה חשובה. לשמחתי, אני לא צריך להתאמץ כדי לבסס עמדה זו. קשה לי להאמין שמי מקוראיי, דתי ככל שיהיה, חושב שיש לגנות חילונים שאינם שומרים שבת. כיום, העמדה השלטת, גם בחברה הדתית, בוודאי שבחברה המסורתית, היא סובלנות ופעמים רבות אף פלורליזם כלפי מי שאמונותיו או העדפותיו שונות לגבי שמירת שבת. אם הטעון נגד נישואי תערובת הוא שנישואים אלו מנוגדים למסורת, הרי שהיחס לזוגות מעורבים צריך להיות בדיוק כמו היחס למי שאינם שומרים שבת.

הטענות הבאים יהיו חילוניים יותר במובן זה שהם אינם מבוססים במפורש על מסורת או מקורות סמכות.

3. טיעון משלום בית

טיעון שעולה לפעמים הוא ש-א) נישואים בין אנשים שגדלו בתרבויות שונות הם מפתח לאי הבנות ויחסי זוגיות מתוחים ו(ב) שאם כך, יש להתנגד לזוגיות כזו.

האומנם נישואי תערובת בהכרח מובילים לזוגיות מתוחה? אני מודה שלא חקרתי את הנושא. אני משער שלפעמים, אולי אפילו לעתים קרובות, פערים תרבותיים מייצרים קשיים מיוחדים בזוגיות. אני מודה שגם אני, בשלב בחיים שבו חיפשתי בת זוג, חשבתי שהייתי מעדיף בת זוג שקרובה אליי מבחינה תרבותית כי זה באמת מקל על התקשורת עם בת הזוג. מצד שני, מכיוון שלא היה לי קל למצוא בת זוג, הייתי מוכן גם להתחתן עם מישהי מתרבות שונה לגמרי, כל עוד הרכיבים החשובים ביותר נמצאים במערכת הזוגית: שהיא אוהבת אותי ואני אותה, ואנחנו מסתדרים ומתקשרים היטב. נניח שלעתים קרובות פערים כאלו יוצרים מתחים. האם זו סיבה טובה להתנגד באופן גורף לנישואי תערובת? בוודאי שלא. טענה זו, גם אם היא נכונה וקשורה לעניין, אינה שיקול נגד נישואים בין יהודים ללא יהודים יותר משהיא שיקול נגד כל זוגיות בין אנשים שבאו מרקעים מאוד שונים. האם יש סיבה לפסול נישואי יהודי עם לא יהודייה יותר מאשר יהודי אשכנזי עם יהודייה אתיופית? או אישה עם השכלה אקדמאית מתקדמת עם איש ללא בגרות? או כל שוני תרבותי אחר בין בני

הזוג? אני כן מניח ששוני תרבותי משמעותי בין בני זוג מהווה טעם לבחון היטב את טיב הזוגיות לפני שמחליטים להתמסד ולהקים משפחה יחד. מצד שני, זה לא שלזוגות מאותה התרבות הייתי מיעץ להתמסד ולהקים משפחה בלי לבחון היטב את זוגיותם.

יש גם לשים לב שתוקף הטיעון משלום בית תלוי מאוד בזוג המסוים.¹⁴ הוא בוודאי לא תקף לכל הזוגות המערובים. ישנם זוגות כאלו שהרקע התרבותי-השכלתי דווקא מאוד קרוב. יהודייה שגדלה בחו"ל, למדה בבתי ספר חילוניים ציבוריים, הלכה לאוניברסיטה ופגשה שם בחור לא יהודי שגדל באופן דומה, עשויה להיות קרובה יותר מבחינת המטענים התרבותיים שהיא נושאת מאשר לרוב היהודים בסביבתה. עבורה, שיקולי שלום בית עשויים דווקא לתמוך בזוגיות מעורבת.

4. טיעון הנטישה

אולי סוג השיקולים שנוכח יותר בשיח הציבורי קשור לזהות יהודית – זאת אפשר ללמוד מהעובדה שנישואי תערובת והתבוללות הן כמעט מילים נרדפות בשיח הציבורי. זהות יהודית של מי? אפשרות אחת היא בן הזוג היהודי. מחשבה אחת שעולה היא ש-(א) מי שמתחתן עם לא-יהודי נוטש בכך את יהדותו וש-(ב) משום כך יש להתנגד לנישואי תערובת.

האמנם מי שמתחתן עם לא יהודי נוטש במעשה זה את יהדותו? מנקודת מבט הלכתית, לנישואים כאלו אין שום השפעה על זהותם היהודית של בן או בת הזוג הנישאים. יהודי נשאר יהודי לפי ההלכה, לא משנה מה יעשה. גם מנקודת מבט תרבותית ונפשית אין קשר ישיר בין נישואים כאלו לבין זהות תרבותית-יהודית. ישנם חילונים רבים המנוכרים לגמרי למסורת היהודית אף שאינם בזוגיות עם לא יהודי. וישנם זוגות מעורבים רבים שבהם בן הזוג היהודי שומר על קשר עמוק למסורת היהודית.¹⁵

נניח שבן הזוג היהודי אכן נוטש את יהדותו, אם לא הלכתית אז מחשבתית או רגשית. אכן, סביר שנישואי תערובת פעמים רבות (לא תמיד) מרחיקים במידת מה (לא לגמרי) את בן הזוג היהודי

¹⁴ אני מודה לעמוס לאור שהפנה את תשומת לבי לכך.

¹⁵ סקר מקיף שנעשה בארה"ב בשנים האחרונות גילה באופן מעניין שרוב היהודים הנישאים ללא-יהודים מרגישים את עצמם שייכים באופן עמוק לעם היהודי/ <http://www.pewforum.org/2013/10/01/chapter-3-jewish-identity/>

מזהותו היהודית.¹⁶ האם משום כך יש להתנגד לנישואי תערובת? ראשית יש לשאול מה כל כך רע בנטישה? בהשלכות על הצאצאים של הנוטש נדון בסעיף הבא. כאן אנחנו שואלים מה רע ביחס לאדם הנוטש עצמו. אפשרות אחת היא שמי שהיהדות קרובה ללבו סביר שירצה בכך שקרוביו ואהוביו יזדהו כיהודים. ממילא, צפוי אדם כזה לחוש צער כשמי מאלו נוטש את יהדותו. זהו טיעון חלש. הרגשת צער כלפי מי שעוזב אינם מצדיקים יחס שלילי וחסר כבוד. מה גם שמי שנוטש את היהדות מבחינה רגשית ומחשבתית, אך לא התחתן עם לא יהודי, בדרך כלל לא זוכה ליחס שלילי שכזה בימינו. אפשרות אחרת להסבר הרוע שבנטישה היא שיש לנו חובות כלפי הדורות הקודמים שעמלו על פיתוח ושמירת היהדות. משום כך, מי שנוטש את היהדות מועל בחובותיו כלפי הדורות הקודמים להמשיך את הפרויקטים שהם עמלו עליהם. את הדיון בטיעון זה אדחה לסעיף הבא שם עולה טיעון דומה.

5. טיעון מזהות הצאצאים

בעיה אחרת שמטרידה אנשים בנישואים מעורבים היא זהותם של הצאצאים. יש החושבים ש-(א) הצאצאים מנישואי תערובת לא יהיו יהודים, וש-(ב) אם כך, יש להתנגד לנישואים כאלו. הורי בן הזוג היהודי למשל עשויים להיות מוטרדים מכך שנכדיהם לא יהיו יהודים. טיעון זה רלוונטי כמובן רק כשמדובר בזוג שבאמת מתכנן להוליד ילדים.

האמנם הצאצאים לא יהיו יהודים? ראשית, דווקא במקרה זה גישת ההלכה האורתודוקסית יש בה כדי להקל על המצב. לפי ההלכה האורתודוקסית, רק במקרה שבו האם לא יהודייה נוצרת בעיה כזו. לדידה של אישה יהודייה לעולם יהיו יהודים, לא משנה כלל מי האב. אם מקבלים את הגישה האורתודוקסית, שיקול זה לא רלוונטי לנשים יהודיות שנישאות לגברים לא יהודים. אם לא מקבלים את הגישה האורתודוקסית, פתוחה האפשרות להתייחס גם לילדים מאב יהודי ואם לא יהודייה כיהודים לכל דבר. יש לציין בהקשר זה שמבחינה היסטורית יש די ראיות לכך שלא תמיד

¹⁶ שוב נתוני הסקר בארה"ב (ראו הערה קודמת) מעניינים. הם מראים שישנו מתאם מסוים בין נישואים עם בן זוג שאינו יהודי לבין תחושת זיקה חלשה יותר ליהדות. למשל, כשנשאלו הנסקרים האם יש להם תחושת שייכות חזקה לעם היהודי, 92% מהנשואים ליהודים ענו בחיוב, לעומת 59% מהנשואים ללא-יהודים. כמו כל מתאם, קשה לדעת מה הסיבה מה המסובב. האם חוסר תחושת השייכות מסבירה את מוכנותם של הנשואים להיכנס לזוגיות מעורבת, או שהזוגיות המעורבת מסבירה את חוסר תחושת השייכות?

ההלכה היהודית הייתה כפי שהיא כיום.¹⁷ לפני תקופת המשנה והתלמוד אנו מוצאים רק ראיות לכך שזהות הוולד הולכת לפי האב דווקא. לא ידוע לי על הסבר ברור להשתנות ההלכה. אולי נוצרה תפיסה לפיה הילד נוצר ברחם האישה ולכן סביר שהזהות תיקבע לפי האישה. בכל אופן, האם העובדה שהלכה זו מקובלת על היהדות הרבנית במשך כ-2000 שנה מהווה טעם מספיק כדי לקבל הגדרה זו?¹⁸

גישה אחרת, לא הלכתית אך נפוצה, אומרת שילד מזוגיות מעורבת הוא חצי יהודי או גם יהודי וגם בעל זהות נוספת. הגישה הזו הגיונית והיא מעלה הרבה שאלות. למשל, איך ראוי לחנך ילד לזוג מעורב? אני סבור שמן הראוי להתייחס לשני ההורים, ולזהויות של שני ההורים באופן שוויוני.¹⁹ לחנך את הילד כיהודי רק משום שאחד ההורים הוא יהודי, זה לא הוגן. למשפחות שתופסות את הצאצאים כ"חצי חצי" או "גם וגם", פתוחה האפשרות להתייחס אל הצאצאים כצאצאים הממשיכים אותם. ככלות הכל, גם בזוג לא מעורב כל צאצא הוא צאצא של שני צדדים שמביאים אתם מורשת משפחתית מעט אחרת. אם כן, היחס בין צאצאים לזוג שאינו מעורב לזוג מעורב הוא יותר עניין של מידת השונות, ולא של קיום השונות בין הזהויות המשפחתיות השונות שהצאצא נולד לתוכן.

עד כאן ערערנו על ההנחה שהצאצאים אינם יהודים. כעת, נניח שהצאצאים אינם יהודים, האם מוצדק בשל כך להתנגד לנישואים מעורבים? ואם הילד לא יהיה יהודי – מה בכך? בנקודה זו בדרך כלל עולות כמה טענות שונות וכדאי להפריד ביניהן. טענה אחת שכבר נגענו בה היא תחושת ההחמצה והנתק שהורים וסבים מרגישים כלפי צאצא שלא ממשיך אותם מבחינות מסוימות. אני בהחלט מבין תחושות אלו. אני לא רוצה להתווכח עם רגשות. אך מכך שישנה תחושת חוסר נעימות לא נובע שיש להתנגד לנישואים הללו. גם הוריהם של זוגות חד מיניים, של אימהות חד הוריות, הורים חילונים לילדים שחזרו בתשובה, עשויים להרגיש, לפחות בהתחלה, חוסר נעימות. בכל

¹⁷ לדיון מקיף בהיסטוריה של הלכה זו, ראו: Cohen (לעיל הערה 7) פרק 9.

¹⁸ המדיניות הרשמית של התנועה הרפורמית בארה"ב מאז 1983 היא שדי בהורה אחד יהודי, אב או אם, על מנת שהילדים יוכלו להיות יהודים, אם הם חפצים בכך. ראו: Dana Evan Kaplan. "Who Is a Jew: Patrilineal Descent." Accessed October 14, 2018. <https://www.myjewishlearning.com/article/patrilineal-descent> שם גם ימצא הקורא הפניות להחלטות התנועה הרפורמית, למצב בתנועה הקונסרבטיבית שאינה מכירה בן לאב יהודי כיהודי, ולמצב בתנועה הרקונסטרוקציוניסטית שדומה לתנועה הרפורמית. אני מודה לרונן קציר ואדמיאל קוסמן שהאיצו בי לסקור את המצב בתנועה הרפורמית.

¹⁹ מאמר שנגע ללבי בהקשר הזה הוא מאמרה של רות הורביץ על החלטתה להרשות לבן זוגה להעמיד בביתם עץ אשוח בחג המולד: <https://ruthhorowitz.wordpress.com/to-tree-or-not-to-tree/>

הדוגמאות הללו, אני מקווה שתסכימו אתי שמי שמרגיש חוסר נעימות צריך ללמוד לחיות עם התחושה ואפילו להתגבר עליה.

טענה אחרת היא שהצאצאים מזוגיות מעורבת, בין אם נחשיב אותם כלא יהודים או כחצי יהודים, לא ייהנו מתחושת שייכות לקבוצה הגדולה (בין אם נגדיר קבוצה זו כדתית, לאומית, אתנית או אחרת). תחושת השייך לקבוצה מסוימת היא תחושה שחשובה להרבה אנשים וצאצאים מזוג מעורב עשויים להרגיש לא שייכים ומבולבלים. איני רוצה לזלזל בתחושה זו, אבל אני מעוניין לומר כמה דברים בתגובה. ראשית, אם הילד יתבגר וירצה להיות יהודי באופן מלא, שערי גיור פתוחים בפניו. אמנם, לא כל האפשרויות פתוחות. כפי שהחברה היהודית בנויה היום, קל להיות מוכר לכולם כיהודי וחילוני למי שמוגדר מלידה כיהודי על פי ההלכה האורתודוקסית (בן לאם יהודייה). האפשרות הזו עדיין אינה קיימת עבור מי שלא מוגדר כך מלידה. בפניו ניצבת אפשרות לעבור גיור לא אורתודוקסי ולהיות מוכר רק על ידי חלק מהיהודים (בקהילות רפורמיות אפילו גיור לא נדרש משום שהתנועה הרפורמית מכירה בילדים לאב יהודי המעוניינים בכך כיהודים לכל דבר),²⁰ או לשמור מצוות ולעבור גיור אורתודוקסי. שנית, הבחירה מי לקבל אלינו כחלק מהקבוצה ומי לא אינה גזירה מלמעלה. היא תלויה בנו. אם נחליט לקבל באופן מלא צאצאים כאלו, המעוניינים בכך, כחלק מהחברה שלנו (ובידינו גם היכולת להחליט איך להגדיר את "החברה שלנו"), הם ירגישו שייכים וייהנו מהטוב הזה שאנחנו רוצים עבורם. המצב הנוכחי, שבו שערי החברה היהודית יחסית סגורים, אינו קדוש, ואינו חייב להישאר כך לנצח.

פרשנות אחרת להנחה השנייה של טיעון הצאצאים היא שאם הצאצאים אינם יהודים, אזי אנחנו קוטעים את השרשרת של הדורות שקדמו לנו. בכך, אנו עושים עוול לאותם דורות קודמים. ניתן להוסיף לכך שהדורות הקודמים עשו מאמצים כבירים, הקריבו לא מעט מעצמם, כדי שהשרשרת היהודית תימשך. זוג מעורב קוטע שרשרת זו ובכך אינו מכבד את מאמצייהם של הדורות הקודמים.²¹ מה יש לומר על גרסה זו של הטיעון? הבה נחשוב מה קורה אם מקבלים את ההנחות. בנוסף לנישואי תערובת, ישנם דברים נוספים שאנשים עושים שפוגעים בשאיפות ובמאמצים שנעשו

²⁰ ראו לעיל הערה 18.

²¹ למאמר יפה שטוען שיש לנו חובות כלפי דורות קודמים ועלינו לקחת זאת בחשבון בהקשר הפוליטי, ראו Janna Thompson. (2016). Obligations of Justice and the Interests of the Dead. *International Journal of Applied Philosophy*, 30, 289–300. אני מודה לאלון הראל שהציע בפניי טיעון זה והפנה אותי למאמר.

על ידי דורות קודמים. אני, למשל, החלטתי לעזוב את הדת. הבחירה שלי לא לשמור מצוות בהחלט הולכת נגד שאיפות, מאמצים, ואולי אפילו הקרבות (לא חקרתי את ההיסטוריה המשפחתית) של אבות אבותיי. לו הייתי מקבל את הטיעון הנדון, הייתי צריך להישאר דתי, למרות שאני מאמין אחרת, רק בכדי לא לעשות עוול לדורות הקודמים. מסקנה כזו לא נראית סבירה כלל וכלל. גם מי שמוכן בהקשרים מסוימים להכיר בכך שעלינו לקחת בחשבון את שאיפותיהם של הדורות הקודמים, דומני שלא יקבל זאת כשמדובר בהחלטות הקובעות באופן משמעותי את האופן שבו אנו חיים את חיינו. החופש שלנו לבחור כיצד לעצב את חיינו חשוב יותר. בדיוק בשל כך, אין לקבל טיעון זה בהקשר של בחירת בן זוג. אבהיר שאין לי התנגדות למי שמחליט באופן אישי להתחתן עם יהודי בגלל שחשוב לו להמשיך באופן זה את שרשרת הדורות. בדיוק כשם שאין לי התנגדות למי שמחליט לשמור מסורות מסוימים משום שבכך הוא רואה את עצמו ממשיך שרשרת בין-דורית. זו לא דרכי, אבל גם אין לי התנגדות לדרך כזו. ההתנגדות שלי היא ליחס שלילי מצד החברה כלפי מי שבחר אחרת. גם אם ישנו מובן כלשהו שבו נישואי תערובת קוטעים את שרשרת הדורות, וגם אם הדורות הקודמים לא היו מרוצים מכך, עלינו לכבד את זכותם של אנשים להחליט על חייהם. ומן הראוי שגם הדורות הקודמים, לו היו קיימים, היו מכבדים זכות זו.²²

טיעון אחר הוא שמכיוון שהצאצאים לא יהודים, אם לא נתנגד לנישואי תערובת אולי בסוף לא יישארו יהודים בעולם. זהו טיעון מסוג אחר שראוי לדיון כשלעצמו. לכך אני עובר כעת.

6. טיעון מחשש להתבוללות מוחלטת

יש הטוענים ש-(א) אם לא נתנגד לנישואי תערובת, בסוף לא יישארו יהודים בעולם ו-(ב) אם כך, עלינו להתנגד לנישואי תערובת.²³ כדי לבחון טיעון זה עלינו לשאול ראשית האם אמנם היהודים

²² האם עמדתי זו נובעת מאינדיבידואליזם? אני לא יודע לומר. אני לא יודע מכיוון שאינדיבידואליזם הוא מושג עמום ואנשים שונים מתכוונים לדברים שונים במונח זה. מה שברור הוא שהעמדה שאני מציג עקבית לחלוטין עם עמדה הרואה ערך רב בקהילתיות. גם מי שרואים ערך בקהילתיות וסבור שהפרטים בקהילה צריכים לקחת בחשבון את טובת הקהילה כשהם מקבלים החלטות, יכולים לקבל את העמדה שבקהילות שלנו מן הראוי שבני הקהילה יבחרו על פי שיקוליהם האישיים את בני זוגם ואנחנו צריכים לקבל את בני הזוג בברכה בקהילתנו. כלומר, ניתן לחשוב שהיות הקהילה מכילה יותר היא טובת הקהילה.

²³ במעגלים מסוימים משווים בין התבוללות לשואה. היטלר לא הצליח להכחיד את היהודים, אבל אולי התבוללות תוביל לאותה התוצאה. (גולדה מאיר מצוטטת כמי שאמרה "מבחינתי, כל מתבולל מצטרף לרשימת ששת המיליונים", אבל לא מצאתי מקור אמין לציטוט. תודה **ליואל אורבך** שהפנה את תשומת לבי לכך). אבל זו ממש לא אותה התוצאה. בשואה נרצחו מיליוני אנשים. התבוללות היא תהליך שבו אנשים עם הזמן משנים זהויות ותרבויות מרצונם. ההשוואה כל כך רחוקה שלא ראוי להכניס אותה לגוף המאמר. אבל היא כל כך נפוצה שהקדשתי לה הערה.

בסכנת הכחדה? ושנית, אם היהודים בסכנת הכחדה האם יש בכך כדי להצדיק התנגדות מצד החברה לזוגיות מעורבת?

האמנם היהודים בסכנת הכחדה? לא בעתיד הנראה לעין. אם חוזרים שוב להגדרה האורתודוקסית לזהות יהודית: כל ילד של אישה יהודייה נחשב ליהודי, לא משנה מי האבא. מנקודת מבט זו, בהנחה שנישואי תערובת לא משפיעים על מספר הילדים שכל אישה יהודייה תלד, מספר היהודים בעולם לא יהיה מושפע כלל ממספר נישואי התערובת. אמנם, יתכן שמספר הילדים המזהים את עצמם כיהודים יפחת. אבל, גם אם חושבים על מספר האנשים שיזדהו כיהודים ולא על ההגדרה ההלכתית, אין סכנת הכחדה בעתיד הנראה לעין. בוודאי שלא בישראל, ואף לא בתפוצות.²⁴ אנשים לפעמים זורקים מספרים מפחידים על אחוזי התבוללות בתור הצדקה לחשש מהכחדת היהדות. אבל חשוב לדעת אילו מספרים רלוונטיים לצורך טיעון זה ואילו לא. הנתון הרלוונטי בהקשר של טיעון זה איננו **אחוזי** האנשים המזהים עצמם כיהודים, אלא **מספר** האנשים המזדהים כך. אפילו אם רוב צאצאיהם של היהודים כיום לא יהיו בעלי זהות יהודית, צפויה עדיין להיות קבוצה גדולה ויציבה של בעלי זהות יהודית חזקה. אם כך, היהודים לא ייכחדו.

ועדיין, נניח שזה לא המצב. נניח שאם לא היינו מתנגדים באופן חד לנישואי תערובת, עם הזמן היו נכחדים האנשים המזדהים כיהודים. האם זה מצדיק התנגדות לנישואי תערובת? עלינו לשאול למה אנחנו חוששים מהיעלמות היהדות? אפשרות אחת היא אסתטית. כלומר, משום שאנחנו אוהבים עולם מגוון, והמגוון כולל ריבוי תרבויות, כולל התרבות ממנה באנו ויהיה לנו חבל שתרבות זה תיעלם. אם כך, זה שיקול די חלש. עם כל הצער שבדבר, לא נצפה מאנשים לשמוע מוסיקה קלאסית רק משום שאם לא יישאר בדור הבא מי שיקשיב למוסיקה קלאסית, המוסיקה הקלאסית והתרבות הסובבת אותה תיעלם מהעולם. גם לא נצפה מצאצאי יהדות ספרד להמשיך לדבר בלדינו רק כדי שהלדינו לא תיעלם מהעולם. האם נצפה מאנשים להתחתן רק עם בני תרבותם רק משום שאנחנו אוהבים לראות את התרבות שלהם בנוף שלנו?

²⁴ על המצב בישראל ראו: **יהודים ישראלים – דיוקן**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים 2011
A Portrait of Jewish Americans (2013), Pew : ראו: <https://www.idi.org.il/books/5958>. על המצב בארה"ב ראו: *A Portrait of Jewish Americans* (2013), Pew Research Center (<http://www.pewforum.org/2013/10/01/jewish-american-beliefs-attitudes-culture-survey>).

אפשרות אחרת היא לחשוב שהצאצאים שלנו זקוקים לזהות או לתרבות היהודית דווקא. כלומר, היהדות חשובה או תורמת לחיינו יותר ממוזיקה קלאסית או שפה נכחדת. תשובתי היא שאם כך, כנראה שאין מה לחשוש שהיהדות תיעלם. אם יש לנו צורך אמתי ביהדות, הצאצאים שלנו כנראה יגלו אותה ויתחברו אליה ולא יתנתקו ממנה. אם אין להם צורך בה, אם הם מפתחים תרבות חדשה או מתחברים לאחרת, הטענה שהם זקוקים ליהדות דווקא, כנראה שאינה נכונה.

לבסוף ישנה הצביטה בלב. המחשבה שאני שייך למשהו שיום אחד עשוי להיכחד עשויה להיות מעציבה. אני בהחלט מבין את הצביטה הזו. מחשבה זו מחזירה אותנו לשאלה הרגשית. אני בהחלט מבין את הרגשות ולא רוצה לזלזל בהן. הטענה שלי היא שעם הרגשות מן הראוי להתמודד. איננו יכולים לצפות מזוג להחליט לא להתחתן רק משום שיהיה מי שירגיש רגשות לא נעימים. חשוב, איך הייתם מתייחסים אל מקרה דומה בחברה אחרת? האם הייתם מיעצים לזוג אפריקאי-אמריקאי ואמריקאי לבן, או לזוג נוצרי-מוסלמי להיפרד רק משום שהם יוצרים בסביבתם רגשות לא נעימים? אני סבור שהרגשות בחברות הללו לא פחות עזים מרגשותיהם של יהודים.

7. סוף דבר

טיעונים מטיעונים שונים נשמעים ברחובות נגד נישואי תערובת. קשה למצוא טיעונים שמצדיקים את הטאבו נגד זוגות מעורבים. ההצעה שלי לקוראיי היא להתייחס לנישואים מעורבים כפי שמתייחסים ליהודים שאוכלים חזיר או נמצאים בזוגיות חד מינית. בכל שלושת המקרים מדובר בהתנהגויות הנוגדות מסורות מושרשות עמוק אצל יהודים. בשלושת המקרים מדובר בהתנהגויות שעלולות לעורר רגשות לא נעימים. לפחות עד שמתרגלים. אבל אני משער שרוב קוראיי למדו להתייחס באופן חיובי לזוגות חד מיניים ואף לגנות את מי שמתייחס אחרת. רוב קוראיי לא מוטרדים מכך שישנם יהודים שאוכלים חזיר. אני מציע להתייחס כך גם אל זוגות מעורבים. במאמר זה עסקתי, כיאה לפילוסוף, בטיעונים בלבד. לאור האמור, מעניין במיוחד לבחון: אם נישואי תערובת אינם באמת כה נוראיים, מדוע חרדה מנישואים כאלו מוטמעת עמוק כל כך בקרב יהודים? תשובה לשאלה זו תצטרך לכלול שילוב של ידע פסיכולוגי, על הנטייה האנושית

לקבוצות, ²⁵ וידע היסטורי, על הנסיבות ההיסטוריות שהקצינו נטייה זו אצל יהודים. לצערי, מלאכה זו איאלץ להשאיר לאחרים, המומחים ממני בתחומים הללו.

שתי הערות לסיום. הערה ראשונה. אני רוצה לחזור ולהדגיש שאין בכוונתי כלל לזלזל ברגשות ובקשיים הכרוכים בנישואי תערובת. אני מבין, ואני סבור שראוי שכולנו נקבל בהבנה, את תחושותיהם של משפחות שחוששות שהצאצאים לא יישאו באופן מלא את הזהות היהודית שלהם או לא ימשיכו את השושלת המשפחתית במובן זה. אני מבין את החשש שהצאצאים לא יגדלו עם שיוך קבוצתי-זהותי כפי שרובנו גדלנו אתו, וחשש שבכך נמנע טוב מסוים מהצאצאים. אני מכיר בכך שלהרבה אנשים שיוך כזה עושה טוב. (קשה לי לדמיין את עצמי ללא שיוך זה, ולכן אני לא יודע לשפוט לגבי עצמי אם השיוך הזה טוב לי או לא). אני מבין גם את החשש מכך שההבחנה הזו בין קבוצות של אנשים, בין יהודים ללא יהודים, תתמסס והעולם יהיה פחות מסודר וברור מכפי שהתרגלנו. חששות דומים מתלווים לאוסף תופעות במאה ה-21 המערערות על הסידור המסורתי של החברה האנושית. ערעור מבנה המשפחה וערעור החלוקות המסורתיות של בני האדם לקבוצות דתיות, לאומיות ואתניות. העתיד מעלה חששות. ההצעה שלי היא לא לזלזל בחששות וברגשות. אלא להניח אותם על השולחן ולהתמודד אתן. וההתמודדות לא צריכה לבוא על חשבון הסובלנות כלפי מי שבחר אחרת מאתנו.

הערה שנייה. מאמר זה איננו מאמר בעד או נגד נישואי תערובת והוא לא נועד להתערב כלל בהחלטות של אנשים על סוג הזוגיות הרצויה בעיניהם. למשל, לא טענתי במאמר זה דבר נגד יהודים המחליטים שהם מעוניינים בבני זוג יהודיים דווקא, כל עוד החלטה זו אינה מבוססת על תפיסה גזענית כעין זו המצויה בספר עזרא או בספר הכוזרי. זכותם של אנשים לבחור בני זוג בהתאם לסוג המשפחה שברצונם להקים. ובדיוק בשל כך אנו צריכים לכבד ולקבל זוגות מעורבים.

²⁵ לסקירה מחקרית מנקודת מבט של פסיכולוגיה אבולוציונית, ראו Jonathan Haidt. 2012. *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. New York: Random House, ch. 9